

MAGYAR FILOZÓFIAI SZEMLE

2023/1 (67. évfolyam)

A Magyar Tudományos Akadémia
Filozófiai Bizottságának folyóirata

Tudás és tekintély

Tartalom

Bevezető. Tudás és tekintély (<i>Bernáth László – Bene László – Borbély Gábor – Szalai Judit</i>)	5
---	---

FÓKUSZ

VERES MÁTÉ: Tudás és tekintély a sztoikus ismeretelméletben	13
BENE LÁSZLÓ: Platón és Arisztotelész mint episztemikus tekintélyek Plótinosz filozófiájában	26
BORBÉLY GÁBOR: A mesék autoritása: vallási fikcionalizmus a 13. században	50
BALÁZS GÁBOR: Tekintély és tekintélyrombolás kérdése a zsidó hagyományban, avagy taníthatja-e Istent az ember?	71
SCHMAL DÁNIEL: Én-redukció és én-konstrukció Descartes-nál. Megjegyzések a tekintély descartes-i problémájához	88
HORVÁTH ZOLTÁN: Kant mint a Szentírás	104
BERNÁTH LÁSZLÓ: A priori tudás a hitek etikájáról	122
FORCZEK ÁKOS: A totalitás fogalma <i>a Történelem és osztálytudatban</i>	138
FORRAI GÁBOR: A tudás értéke és a dialektikus felfogás	156

FÓRUM

KLIMA GYULA: Locus ab auctoritate est debilissimus	175
--	-----

VARIA

AMBRUS GERGELY: Carnap fizikalista hit-elméletei	183
HANKOVSKY TAMÁS: A szabadságot vezető szabadság. A nyelv transzcendentális dedukciója Fichténél	209
SZILÁGYI BOTOND: Populista vagy posztfasiszta logika? Kritikai észrevételek Ernesto Laclau diskurzus-elméletéről	223

RECENZÍÓ

GUBA ÁGOSTON: Simon Attila: <i>Barátság és megértés Arisztotelész filozófiájában</i>	245
KISS CSABA: Mit keresett Max Weber Kínában? Takó Ferenc: <i>Max Weber Kínája. A protestáns etika és a mandarinátus szelleme</i>	251
E számunk szerzői	255
Summaries	257

A priori tudás a hitek etikájáról*

I. BEVEZETÉS

Ebben a tanulmányban megpróbálom megmutatni, hogy lehetséges a priori és nem triviális filozófiai tudás a hitek etikájáról. Ez annyiban nagyon ambiciózus vállalkozás, hogy a hitek etikája (*ethics of beliefs*) az episztemológiának és az etikának az a közös területe, amely elsősorban a racionális vélekedés mércéire, a vélekedések kialakításának helyes módjára, valamint arra koncentrál, hogy mely vélekedéseket kell feladnunk, és melyeket tarthatjuk fenn – és ezen a területen majd minden kijelentés heves viták kereszttüzeiben áll. Mégis, e tanulmányban amellet fogok érvelni, bárki a priori tudással rendelkezhet arra vonatkozóan, hogy fenntarthatja azon vélekedését, amely szerint lehetséges a vélekedések igazolása, valamint azt a vélekedését is, hogy valamelyest megbízhatóan különbséget tud tenni az igazságot valószínűsítő és azt nem valószínűsítő folyamatok között.

A tanulmány első részében elmagyarázom, miért gondolom azt, hogy az ilyen tudásnak akkor is nagy jelentősége van, ha olyan hitek vonatkozásában szerezük meg, amiről sokan amúgy is azt gondolják, hogy nyugodtan fenntarthatjuk őket. Röviden: ezeknek a vélekedéseknek a fenntarthatósága fontos lehet a szkepticizmussal összefüggő viták kontextusában. A tanulmány második felében érvelek amellet, hogy valóban a priori tudással rendelkezünk arról, hogy fenntarthatjuk az igazolás létezésére és a saját kognitív képességeink minimális megbízhatóságára vonatkozó vélekedéseinket. A tanulmány utolsó szakaszában elmagyarázom, hogy minek köszönhetően lehetséges ilyen tudás.

* A tanulmány megírása alatt az NKFI Posztdoktori Kiválósági Programja 131998 jelű pályázatának, illetve az OTKA K132911 projekt támogatásában részesültem.

II. SZKEPTICIZMUS, ULTRASZKEPTICIZMUS ÉS RETORZÍV ÉRVELÉS

Magyarországon jelenleg a filozófiai szkepticizmus egyfajta reneszánszát éli. Tőzsér János (2018; 2023) a filozófiában majd mindenre kiterjedő nézetkülönbségek tényéből kiindulva úgy látja, nincs racionális alapja annak, hogy kitartsunk pozitív, szubsztantív („ha..., akkor...”-típusú állításokon túllépő), nemtriviális filozófiai vélekedéseink mellett. Számos ellenvetés érkezett e nézettel szemben,¹ ugyanakkor Tőzsér eredeti érveléséhez kapcsolódóan két tanulmány is rámutatott arra, hogy mi húzódik meg e radikális szkepticizmus hátterében. Tőzsér Jánossal közösen a következőképpen fogalmaztam meg az ún. Torzítás-érvet:

- (1) Egy adott p filozófiai propozíció igazságáról szóló vitákban, a vita azon résztvevői, akiket az adott terület legnagyobb szakértőinek tekintenek, episztemikusan egyenrangúak egymással (p vonatkozásában), jóllehet egymásnak ellentmondó vélekedéseik vannak p igazságát illetően.
- (2) Ha az episztemikusan egyenrangú felek egymásnak ellentmondó filozófiai vélekedései rendelkeznek kontrasztív oksági magyarázattal, akkor ezek a vélekedések torzítottak – kialakításukat és fenntartásukat döntően befolyásolják olyan faktorok, melyek semmilyen módon nem utalnak sem p igazságára, sem annak hamisságára.
- (3) Minden vélekedés (beleértve a filozófiaiakat) rendelkezik kontrasztív oksági magyarázattal.

Így

- (C1) a filozófia legnagyobb szakértőinek egymásnak ellentmondó vélekedései torzítottak.

Továbbá:

- (4) ha a filozófia legnagyobb szakértőinek egymásnak ellentmondó vélekedései torzítottak, akkor azok a filozófiai vélekedéseim is torzítottak, amelyek igazságát a szakértők hevesen vitatják.

Viszont (C1)-ből és (4)-ből együttesen az következik, hogy:

- (C2) Torzítottak azok a filozófiai vélekedéseim, amelyek igazságát a szakértők hevesen vitatják.

¹ Az ellenvetések legtöbbjét három kötetben lehet megtalálni. Egyrészt a *Magyar Filozófiai Szemle* 2013/2-es és 2014/2-es számaiban érték kritikák Tőzsér korai szkeptikus koncepcióját, illetve a Kocsis Lászlóval közösen szerkesztett tanulmánykötet gyűjti össze a Tőzsér későbbi szkepticizmusát ért ellenvetéseket (Bernáth–Kocsis 2021).

És az érvelés utolsó premisszája:

Ha azok a filozófiai vélekedéseim, amelyek igazságát a szakértők hevesen vitatják, torzítottak, akkor jó okom van jelentősen csökkenteni a beléjük vetett bizodalمام.

És befejezésül az érv végső konklúziója:

(C3) Jó okom van arra, hogy jelentősen csökkentsem azon filozófiai hiteimbe vetett bizodalمامat, amelyeket a szakértők hevesen vitatnak. (Bernáth–Tózsér 2021. 364–365.)

Az érv ugyan csak amellet tör lándzsát, hogy jelentősen csökkentenünk kell a vitatott filozófiai vélekedésekbe vetett bizodalمامunkat, ám ez a bizalomcsökkenés szerintünk oly nagymértékű kell legyen, hogy *majd minden* vitatott filozófiai vélekedésünket el kell vetnünk, s azokat, amelyekben eredetileg a legbiztosabbak voltunk, épphogy fenntarthatjuk kb. 51% esélyt adva arra, hogy ezek igazak (Bernáth–Tózsér 2021. 378–379). Ám az igazán fontos jelen tanulmány szempontjából az, hogy az érv világossá teszi, mi is áll az egész probléma háttérében. Nevezetesen: ha permanens a szakértők közötti nézetkülönbség egy állítás igazságát tekintve, akkor a nézetkülönbség legplauzibilisebb magyarázatául olyan faktorok fognak szolgálni, melyeknek semmi köze az igazsághoz. Azaz a legjobb magyarázata a vita fennállásának az lesz, hogy a vita résztvevői különböző átfogó világnézetük, temperamentumuk és vágyaik miatt foglalnak másként állást. Viszont az a tény, hogy milyen a résztvevők átfogó világnézete, temperamentuma és motivációja, független attól, hogy mi az igazság. Vagy ha nem is teljesen független tőle, mert vagy az Isten, vagy a Történelem kiválasztott egy csapatot, megadva nekik a megfelelő világnézetet/temperamentumot/motivációs bázist, ez nem segít rajtunk, mert nincs semmilyen független alapunk arra vonatkozóan, hogy kiválasszuk, kik azok, akik szerencsés helyzetükből fakadóan az igazságra vezető érveket látják valóban jó érveknek. Mivel maguk a kiválasztottak sem tudják megmondani, hogy e filozófiai kiválasztottságra vonatkozóan miért éppen az ő igényük megalapozott, és nem ellenfeleiké, végül is úgy tűnik, még e kiválasztottaknak is vissza kellene venniük filozófiai magabiztosságukból.²

Pöntör Jenő a Tózsér szkepticizmus körű kialakult vitában kifejlesztette a szkepticizmus igen erős formáját, melyet én ultraszkepticizmusnak fogok nevezni (Pöntör 2019; 2021).³ Eszerint az ultraszkeptikus koherensen képviselheti azt az állítást, hogy semmilyen állítás sem igazolt, amíg ő maga nem hiszi, hogy e tételt valamilyen igazolásra alapozva tartja fenn. Ezután pedig csak érvelnie kell

² Érdemes megjegyezni, hogy Békefi Bálint nemrégiben vitatta ennek az utolsó állításnak az igazságát (Békefi 2022; 2023).

³ E két cikk közé beékelődik Paár Tamás írása, melyben vitatja Pöntör ultraszkepticizmusának koherens mivoltát (Paár 2020).

amellett, hogy bármilyen állítás, melynek igazolását ellenfele bemutatja, bármit is igazolna. Ez azért lehetséges, mert az ultraszkepticizmus valójában csupán annyit állít, hogy a racionális igazolás lehetetlen (nem pedig azt, hogy ez az állítás racionálisan igazolva lenne). Pöntör ezt így foglalja össze igen plasztikusan:

A racionalitás és a racionalizmus fogalmára koncentrálna a fentiek fényében azt mondhatjuk, hogy a racionalizmus lényegi állítása, hogy a számos reflexió útján hozzáférhető hitformáló pszichológiai motivációink közül néhány kiválasztható (ezeket szokás hagyományosan az igazolás standard formáinak tekinteni), és csak az e motivációk alapján kialakított hitek racionálisak. Továbbá a racionalista szerint e pszichológiai motivációink episztemikusan kitüntetettek, mégpedig azért, mert – ellentétben számos egyéb hitek kialakítására készítő pszichológiai motivációval – ezekről tudjuk (vagy legalábbis igazoltan hihetjük), hogy nagy valószínűséggel igaz hitek kialakítására vezetnek. A radikális szkeptikus álláspontra ebben a keretben pedig úgy is megfogalmazható, hogy nem igaz, hogy a reflexió útján hozzáférhető pszichológiai motivációinknak létezik egy a fenti értelemben kitüntetett köre. Így az sem igaz, hogy hitek két csoportra oszthatók: racionális és irracionális hitekre. *A racionalitás pusztán mítosz.* (Pöntör 2021. 105–107.)

Ahogy a Torzítás-érvben, a szkepticizmus mögött meghúzódó probléma itt sem más, minthogy nem tudjuk kiválasztani, hogy mely pszichológiai motivációink azok, melyekben megbízhatunk, azaz nem tudjuk kiválasztani, hogy melyek azok, amelyek valóban az igazsághoz vezetnek. Ez a probléma már csak azért is fogós, mert akármit is gondoljunk arról, hogy mely pszichológiai motivációk vezetnek el az igazsághoz, alighanem az, hogy ezt és ezt a pszichológiai motivációt látjuk megbízhatónak, maga is magyarázható pszichológiai okokkal.

Innen nézve a szkeptikus érvek e magyarországi reneszánsza nem annyira abból ered, hogy bárki is a szkepticizmust tekintené a jó élet zálogának (mint az ókori szkeptikusok),⁴ vagy abban reménykedne, hogy általa megtalálhatjuk a filozófiai tudás alapját (mint Descartes vagy Husserl). Ehelyett e szkepticizmus mélyén az található, amit Paul Ricoeur a gyanú hermeneutikájának nevezett (Ricoeur 1970. 26–35). Ricoeur szerint a gyanú hermeneutái – példaként Marxot, Nietzschét és Freudot említi – a szövegekkel és a gondolatokkal kapcsolatban elsősorban nem azt kérdezik, hogy vajon miként lehetnek igazak, hanem hogy mi az eredetük, és csak ezen eredet fényében értékelik (általában negatívan) a szövegek és gondolatok igazságértékét. A filozófiában kialakult disszenzus, illetve a világnézetek folyamatos harca a közgondolkodásban mindnyájunkat abba az irányba terel, hogy

⁴ Bár Tózsér (Tózsér 2018) megpróbálta így beállítani a dolgot, de később már elveti ezt a gondolatot (Tózsér 2023), ráadásul igen hangsúlyozottan. Érdeemes elolvasni Paár éleslátó kritikáját arról, hogy Tózsér (2018) miért vall kudarcot abban, hogy a szkepticizmust mint a boldogság útját mutassa be (Paár 2021).

másokkal és önmagunkkal kapcsolatban is a gyanú hermeneutikáját alkalmazzuk. A zűrzavarban reménytelennek tűnik igazságot tenni, és nem marad más, mint azt kérdezgetni, hogy akkor vajon miért nem értünk egyet, mi e kilátástalan vitának az eredete. Annál is inkább, mert a vitákat életető ütköző világképek mind maguk is rendelkeznek olyan komponenssel, amely ezt magyarázza. A konzervatív keresztények a bűnt, a marxisták a gazdasági és osztályérdekeket, a szcientisták a hamis, de egyszerű hitek elfogadására való babonás hajlamot teszik meg a többiek tévedését magyarázó oknak, s az ezektől való mentességet biztosító kegyelmet/történelmi pozíciót/észt látják saját intellektuális kiválasztottságuk eredetének (persze sok más világkép is rendelkezik e struktúrával, ezek csak példák). A világnézetek pozitív javaslatai, hogy hogyan kerekedjünk felül az igazságtól eltérítő erőknön, mintegy kioltják egymást, de az a sejtés lassan és sokszor észrevétlenül a legtöbbek elméjébe befészkel magát, hogy végső soron senki sem azért mondja, amit mond, mert racionálisan megragadta az igazságot, hanem azért, mert irracionális erők, melyeknek semmi köze az igazsághoz, valamit igaznak állítanak be – ráadásul majdnem mindenkinek mást és mást.

A szkepticizmus e reneszánsza⁵ persze nem előzmények nélkül való, sem társadalmi, sem filozófiai értelemben. Nem akarok túl messzire menni, ezért csak egy olyan egészen közvetlen magyar előzményt említenék meg, amely – meg-

⁵ Különböző magyar szövegeket olvasva eljátszom a gondolattal, hogy a magyar filozófia specifikuma egy ideje a szkepticizmus e csüggesztő változatának való nagyobb kitettség. Egészen váratlan helyeken futok bele újra és újra olyan kiszólásokba, melyek erre utalnak. Hadd idézzem itt a nemrégiben elhunyt Tamás Gáspár Miklós „filozófiai végrendeletének” legelejét, melyet a napokban olvastam újra: „Amikor bekövetkezett a tudás átalakulása pár évezreddel ezelőtt, akkor a megdöbbenés nem volt erősebben más, mint ma, és ugyanazért. / A vallások, a tudomány és a filozófia megformálódása előtt a hosszú életű civilizációs elitek analóg mintákban vélték föllelhetni a kultuszcselekményeket és az igazságosságot biztosító igazságmintákat. Az igazságminták – az ún. mitológiákban – szerkezetileg hasonlítottak ahhoz, amit hivatottak voltak megmagyarázni. Föl lehetett őket ismerni a kultuszcselekményekben és a jutalmakat, büntetéseket méltányosan, az adott moralitás (és rang) szerint osztogató jogban (bírói ítéletekben), amely(ek)et az uralkodó filozófia (mondjuk a Védánta-Szútra) isteni, azaz permanens módon vázolt föl, ahogyan az emberi lelket, emberi természetet érteni vélte. / Ámde kiderült, hogy az analógiás minta magyarázó ereje csekély, a tudományos alaptételek – a legismertebb példa szerint a Föld kering a Nap körül, és nem megfordítva – nem analógiások, hanem konstraintívák, fogalmiak, összeomlasztva a kozmikus rendet, amelyben az ember helye (szubjektivitása) nem lehetett a középpontban. Mind a matematika, mind az eszközeivel megvilágított és bemutatott természet a relativitáselméletig és a kvantumfizikáig és Gottlob Frege *Begriffsschriftjéig* (1879) és tovább a logikai paradoxonokig és a nyelvi kifejezés megalapozhatatlanságáig az emberi állapotról tudható *doxa*ba simul bele a harmónia szépségében a görög filozófia (Parmenidész és Hérakleitosz) és a Biblia koráig ismeretlen belső reflexiókkal, azaz avval a sejtelemmel, hogy az analóg módon fölpépített igazságminták – intuitív és szociáletikai érdemeik mellett – megbízhatatlanok, az igazság pedig *nem antropomorf*. / Amikor »tanácsokat« adunk egymásnak analóg-intuitív szokásparancsokkal szemben – tudomásul véve a régi igazságminták nagyságát és bukását –, akkor tudnunk kell, hogy a saját vélekedésünk (*doxa*) nem szabhat irányt, mert a tudomány a *dezantropomorfizáló* műveleteivel sikert ért el az ismeretek megszerzésében és rendszerezésében, teljesen függetlenül attól, ahogy az emberi közösséget és tudást elképzeljük, a politikában ma még éppen úgy, mint hat-hétezer esztendővel korábban tettük volt.” (Tamás 2022.)

ítélesem szerint – megérdemelné, hogy többen számon tartsák. A kétezres és a kétezer-tízes évek első felében Weissmahr Béla jezsuita filozófus és teológus munkássága nyomán is lezajlott egy vita a szkepticizmusról, mivel Weissmahr műveiben (lásd például Weissmahr 1995; 2009; 2012) – egy legalább Platónig visszanyúló hagyományra támaszkodva – azt állította, hogy létezik egy argumentatív stratégia, amely elvezet az abszolút igazsághoz és elsöpri a szkeptikus aggályokat. Weissmahr mellett elsősorban tanítványa, Szombath Attila sorakozott fel (Szombath 2006; 2009; 2015), valamint a vita lezárulása idején Paár Tamás (Paár 2015) azt állítva, hogy az említett argumentatív stratégia, melyet Weissmahr retorzív érvelésnek nevezett, sikeres, míg ezt legmarkánsabban E. Szabó László (E. Szabó – Weissmahr 2008), Fehér Márta (Fehér 2005), Hankovszky Tamás (Hankovszky 2015) és Schmal Dániel (Schmal 2006) tagadta. Én a retorzív érvelés körül kialakult vita tanulságaihoz nyúlok vissza annak érdekében, hogy megmutassam, milyen a priori és nem-triviális filozófiai tudás lehetséges.

Weissmahr és Szombath azt állította – Platón nyomdokain haladva –, hogy bizonyos állítások igazságában azért lehetünk feltétlen bizonyosak, mert a tagadásuk egy speciális típusú ellentmondást indukál: retorzív ellentmondást. Például onnan tudhatjuk, hogy az objektív igazság megismerhető, mert ha valaki – a Platón dialógusában szereplő Prótagoraszhoz hasonlóan – azt állítja, hogy az objektív igazság nem megismerhető, akkor ellentmondásba fut bele. Hiszen azzal, hogy ezt állítja, hogy nem ismerhető meg az objektív igazság, mégiscsak egy, minden egyes nézőponttól függetlenül igaz, objektív igazságot szeretne kimondani: nevezetesen, hogy az objektív igazság nem megismerhető. Weissmahr Béla szavaival élve itt ellentmondás feszül a kijelentés tematikus tartalma és aközött, amit az állítás igazsága háttérileg feltételez, és ezért szükségszerűen nem lehet igaz (úgy, mint más ellentmondást tartalmazó állítások). Ám ha egy állítás szükségszerűen nem lehet igaz, akkor az ellentétének szükségszerűen igaznak kell lennie. Ez igazolja tehát azt, hogy az objektív igazság megismerhető, és sem a szélsőséges relativizmus, sem a radikális szkepticizmus nem állja meg a helyét.

A retorzív érvelésről szóló vita végső tanulsága számomra az volt, hogy egy központi probléma miatt a retorzív érvelés nem nyújt valós tudást és igazolást. Megengedhetjük, hogy az valóban ellentmondásos, ha valaki explicite vagy akár impliciten egyaránt állítja, hogy az objektív igazság nem megismerhető (azaz nem lehet igazolni az objektív igazságra vonatkozó állításokat), miközben azt is állítja (többnyire implicit módon), hogy ő viszont ezt az objektív igazságot megismerte. Ám – mint ahogy erre Hankovszky (Hankovszky 2015) világosan rámutat – semmi sem kényszerít bennünket arra, hogy az ellentmondásnak azt a tagját vessük el, amely szerint nem megismerhető az objektív igazság.⁶ A szkeptikus – Pöntör

⁶ Részben e probléma miatt is mind Weissmahr, mind Szombath abba az irányba indult el, hogy a retorzív érvelés ontológiai kontextusát írja le, különös tekintettel a megismerő én metafizikájára (lásd Szombath 2015; Weissmahr 2009).

ultraszkeptikusának szellemében – elvetheti azt is, hogy ő maga megismerte volna ezt a tényt, azaz igazolás lenne a kezében e tényre vonatkozóan. Állíthatja a szkeptikus azt is, hogy ő egyszerűen pszichológiailag arra kényszerül, hogy elfogadja az objektív valóság megismerhetetlenségét, valamint meg tudja mutatni (a jól ismert szkeptikus stratégiákkal), hogy senki sem képes igazolni semmilyen, az objektív valóságra vonatkozó ismeretet. A szkeptikus lehet szkeptikus anélkül, hogy magának kitüntetett episztemikus pozíciót követelne.

Hogy miért nem igazolja az objektív igazság megismerhetőségét a retorzív érvelés, azt másik irányból is meg lehet mutatni. Az érv ugyanis legfeljebb azt mutatja ki, hogy lehetetlen *racionálisan állítani* azt, hogy az objektív igazság megismerhetetlen, de azt nem mutatja ki, hogy lehetetlen annak fennállása, hogy az objektív igazság megismerhetetlen.⁷ Ugyanis a retorzív ellentmondás csak akkor áll fenn, ha valaki *állítja* az objektív igazság megismerhetetlenségét, amint senki sem állítja ezt, az ellentmondás nem lép fel. Azaz ha megismerhetetlen lenne az objektív igazság, de senki sem állítaná ezt a megismerhetetlenséget, nem lenne jelen a retorzív ellentmondás. Ám ez azt jelenti, hogy nem az objektív igazság megismerhetetlenségének fennállása hord magában önellentmondást, így az logikailag lehetséges, és legfeljebb ennek állítása vezet valamilyen képtelenséghez. Ennek azonban az a következménye, hogy elgondolható olyan világ, amelyben az emberek nem képesek megismerni az objektív igazságot (hiszen ez önmagában nem tartalmaz ellentmondást), de – ha a retorzív érvelés legalább annyit megmutat, hogy ennek állítása mindenképpen ellentmondást hordoz magában – a megismerőnek még ebben az esetben is azt lenne racionális gondolnia, hogy lehetséges az objektív igazság megismerése (hogy elkerülje az ellentmondást). Viszont ha valamely állítás elfogadása mindenképpen racionálisabb, mint az ellentétének az elfogadása attól függetlenül, hogy a szóban forgó állítás igazságértéke igaz vagy hamis, akkor az a tény, hogy egyedül ennek az elfogadása racionális, nem igazolja, hogy az állítás igaz is, tekintve, hogy az állítás racionalitása ez esetben sem az állítás hamisságát, sem az állítás igazságát nem valószínűsíti. A retorzív érvelés úgy tűnik, legjobb esetben is csak arra jó, hogy megmutassa egy állítás elfogadásának feltétlen racionalitását, arra nem, hogy feltétlen helytállóságát is kimutassa.

Bár úgy vélem, hogy Weissmahr retorzív érvei nem nyújtottak igazolást, mindig is úgy éreztem, hogy kell legyen bennük valami. Egyfelől azért, mert az érveknek való ellenállás mindig olyan pozícióhoz vezetett, amely amúgy nehezen elfogadható, és gyanítható, hogy valójában csakis a filozófiai laborban képesek emberek ideig-óráig fenntartani (bár ez egy másik kérdés, de szerintem pszichológiailag lehetetlen őszintén és huzamosabb ideig fenntartani azt a véle-

⁷ Paár 2020-as cikke számomra azt sugallja, hogy Paár végül elfogadta ezt az állítást annak ellenére, hogy korábban teljes mellszélességgel kiállt a retorzív érvelés sikeressége mellett (lásd Paár 2015; Paár 2020).

kedést, hogy az objektív igazság mindenestül megismerhetetlen, ráadásul úgy, hogy én magam sem rendelkezem kellő igazolással ezen szkeptikus vélemény fenntartására). Másfelől azért, mert a retorzív érvelésben van valami: egy furcsa érzés, hogy az érv valami mély dologban gyökeredzik, amely mélység nehezen megragadható, hogy miben is áll. Weissmahr azt gondolta, hogy ez a valami az a tény, hogy háttérileg közvetlen tudásunk van a valóság szellemi dimenziójáról. Én tanulmányom utolsó szakaszában egy másik értelmezést fogok ajánlani. Am előtte egy alternatív javaslattal állok elő arra vonatkozóan, hogy miről is nyújt valójában a priori tudást a retorzív érvelés, s ez a tudás mennyiben nyújt választ a különböző szkeptikus kihívásokra.

III. ULTRASZKEPTICIZMUS ÉS A PRIORI FILOZÓFIAI TUDÁS

Térjünk vissza Pöntör ultraszkeptikusához, aki azt állítja, hogy semmilyen állítás nem igazolható (még ez sem). Pöntör, hogy az öncáfolás problémáját teljesen elkerülje, de úgy, hogy ne legyen az ultraszkepticismus teljesen önkényes őrületség, áttekinti, mi mindent kell magáról és állításáról gondolnia az ultraszkeptikusnak. A következőképpen ír:

Ami a radikális (irracionalista) szkeptikust illeti, az ő szkeptikus hitéről sem állíthatjuk, hogy önkényes (azaz hogy nem tudja kielégítően megindokolni számunkra, hogy miért hiszi azt, hogy egyetlen hitünk sem igazolt/racionális), amennyiben hasonló indokot tud prezentálni. Természetesen tud: az ő indoka nem lesz más, mint a szkepticismusát alátámasztó valamely radikális szkepticismus melletti érv. Ugyanakkor ezt ő nem egy racionális érvnek fogja tekinteni, hanem pusztán egy olyan pszichológiai motivációnak, mely ellenállhatatlanul arra kényszeríti, hogy azt higgye, egyetlen igazolásnak tekintett pszichológiai motivációról sem tudjuk/hisszük igazoltan, hogy nem pusztán csak egy, az igazságra nem vezető pszichológiai késztetés. (A racionalista által racionálisnak tekintett indokok pszichológiai kényszerítő erejét a szkeptikusnak nem kell tagadnia.) Az, hogy ezen érvet nem tekinti racionális indoknak, semmilyen problémát nem jelent számára, minthogy saját szkeptikus hitét sem tartja racionális hitnek.

A szkeptikus még akár „érvelhet” is vitapartnerével szemben. Természetesen ebben az esetben sem racionális érvnek fogja tekinteni a szkeptikus érvet, hanem egy pszichológiai eszköznek, mellyel igyekszik megmutatni másoknak is azt, hogy ő milyen pszichológiai állapotban van, amikor a racionalitás természetéről gondolkodik. Ugyanakkor ellenfele – mivel ő érvényesnek tekinti a racionalitás kritériumait – nem teheti meg, hogy pusztán pszichológiai eszközökhöz folyamodik a szkeptikus vagy saját maga meggyőzésére arról, hogy vannak racionális hiteink: neki az érvet a racionalitás kritériumainak megfelelően kell cáfolnia. (Pöntör 2021. 109–110.)

Magyarán: az ultraszkeptikusnak az igazolás lehetetlenségébe vetett hite maga után vonja azt, hogy végül minden érvet vagy indokot legfőljebb pszichológiai erővel ruházzon fel, s tagadja, hogy ezek normatív erővel is rendelkeznek. Azaz az ultraszkepticismus azon állítása, hogy nem választható ki a pszichológiai folyamatok közül az, amelyik valószínűsíti, mi az igazság, magában rejti azt az állítást is, hogy nincs olyan érv vagy tapasztalat, amelyről előre megállapítható, hogy *érdemes (vagy kell)* támaszkodni rá annak érdekében, hogy valaki elérje az igazságot. Ugyanis az, hogy számomra szubjektíve úgy tűnik, hogy ezért és ezért ez és ez a pszichológiai jelenség valószínűsíti az igazságot (mondjuk az a jelenség, hogy megbízhatónak látszó premisszákból következtettem valamire, vagy hogy valamit érzékelés útján láttam valamilyennek), semmit sem számít, az ultraszkeptikus szerint (véltetően) azért, mert az ezzel kapcsolatos tévedéseink gyakorisága aláássa a szubjektív perspektíva megbízhatóságát e vonatkozásban.

E szélsőséges álláspontot Pöntör azért fogalmazza meg ennyire expliciten, mert Paár (Paár 2020) azt próbálta megmutatni Pöntör korábbi tanulmányával összefüggésben, hogy ha nem is jutunk végül valamilyen klasszikus ellentmondáshoz a retorzív érvelés használatával, eljutunk egy olyan praktikus ellentmondáshoz, amely aláássa Pöntör ultraszkepticismusának racionalitását és így fenntarthatóságát. Hiszen ha az ultraszkeptikus tagadja az igazolás lehetőségességét (illetve az igazságot valószínűsítő folyamatok beazonosíthatóságát), akkor saját tézisééről is azt kell gondolja, hogy igazolatlan, ami a Paár által használt klasszikus értelmezési keretek között azt jelenti, hogy azt is kellene gondolnia az ultraszkeptikusnak, hogy fel kellene adnia az igazolás lehetetlenségébe vetett hitét. Avégett, hogy e praktikus ellentmondás szorításából Pöntör kimentse ultraszkeptikusát, azt állítja, hogy az ultraszkeptikus lemond teljesen a hitek etikájáról, kikapcsolva azt a dimenziót, hogy neki magának milyen hiteket kellene fenntartania, és pusztán beszámol arról, hogy mit hisz, és hitének milyen oka van (nem indoka!). Így az ultraszkeptikus koherensen képes megszabadulni azon normatív tehertől, amely praktikus önellentmondásba sodorná, és vélekedése elvetésére kényszerítené.

Pöntör szerint azonban itt egy aszimmetria áll fenn – és én csupán ezzel az aszimmetria-tézissel fogok vitatkozni. Pöntör szerint az ultraszkeptikus megnyugodhat abban, hogy egyszerűen ilyen a világ: ő helyzetéből fakadóan kénytelen azt hinni, hogy nincs igazolás (hiszen tekintetét mindig az igazolási kísérletek kudarcaira szegezi), míg mások mást hisznek, s ő egyszerűen olyan ember, aki szeretné, ha mások is így látnák a dolgokat, ezért hozza fel szkeptikus érveit (nem azért, mert ezek az érvek valószínűsítenék, hogy tényleg nincs igazolás). Ezzel szemben Pöntör szerint az, aki szerint létezik igazolás, rá van kényszerítve arra, hogy valahogyan cáfolja az érvet (olvasatomban Pöntör sejteti, hogy ez nehéz feladat). Így nem annyira az ultraszkeptikus, hanem az igazolás létezésében hívó racionalista van nehéz helyzetben.

Ez az a pont, ahol nem értek egyet Pöntörrel, legalábbis ha szó szerint érti, hogy itt a szkeptikus érveit cáfolni kellene ahhoz, hogy túlléphessünk az ultraszkeptikus kihíváson, és racionálisan fenntarthassuk az igazolásba vetett hitet. Az ultraszkeptikus érve valami ilyesmi: „Tekintve, hogy olykor tévedsz abban, hogy mi valószínűsíti az igazságot, soha nem tudhatod, hogy éppenséggel nem tévedsz-e ismét, tehát soha nem tudhatod, hogy valami igazol-e vagy sem.” Teljesen világos már a kezdetektől, hogy bármit is mondjon a racionalista, ezt az érvet nem tudja cáfolni, hiszen a szkeptikus visszakérdezhet, hogy mégis honnan tudod – azon csaloika szubjektív érzésen kívül, hogy az ultraszkepticismus ellen felhozott érv jó –, hogy az érv tényleg konklúzív? Tehát az ultraszkeptikus érve eleve cáfolhatatlan, mert soha nem tudjuk a priori kizárni, hogy nincs igaza. Ám mivel saját bevallása szerint semmilyen normatív következménye nincs az érveinek, ha igaza van (amennyiben igaza van, legfeljebb pszichológiai következményei lehetnek), ezért a szkeptikus kihívás cáfolat nélkül megkerülhető annyiban, hogy racionálisan fenntarthatjuk a hamisságába vetett hitet.

Elmagyarázom, hogy miért. Két eset lehetséges: vagy igaza van az ultraszkeptikusnak, és képtelenek vagyunk különbséget tenni azok között a folyamatok között, melyek valószínűsítik az igazságot (azaz igazolnak), vagy nincs igaza, és képesek vagyunk erre. Ha nem vagyunk erre képesek, akkor ötletünk se lehet arra, hogyan lehet érdemes irányítani megismerési képességeinket és hogyan formáljuk hiteinket, hiszen esélyünk sincs kitalálni, mi lenne az igaz hitek maximalizálására és *egyszerűsítő* a hamis hitek minimalizálására a megfelelő stratégia.⁸ Ebben az esetben – és ezt az ultraszkeptikus is elismeri – arról sincsen fogalmunk, hogy az ultraszkepticismus elfogadása és a mellette szóló érvek közelebb visznek-e az igazsághoz vagy sem. A másik eshetőség az, hogy az ultraszkepticismus hamis, és képesek vagyunk valamelyest megbízhatóan különbséget tenni igazoló és nem igazoló folyamatok között. Ekkor – mivel e képességnek birto-

⁸ Feltételezem, hogy a vélekedések vagy hitek (*beliefs*) célja az igazság, illetve hogy az episztemikus ágens célja minél több (releváns) igaz vélekedés begyűjtése mellett minél kevesebb hamis vélekedés kialakítása. Úgy gondolom, hogy az episztemikus ágens mindkét célja körülbelül ugyanakkora súllyal esik latba, de ezen a gondolatmenet szempontjából semmi sem múlik, mert az érvelésem arra vonatkozik, hogy az igazságértékekkel kapcsolatos episztemikus cél elérésére vonatkozó törekvésnek csak akkor van értelme (bármi is legyen ez az igazságértékekkel kapcsolatos cél közelebbiről), ha minimális episztemikus megbízhatóságot tulajdonítunk saját alapvető episztemikus képességeinknek. Annak sincs nagyobb jelentősége, hogy a szó szoros értelmében gondoljuk-e azt, hogy a vélekedéseknek célja (telosza) az igazság, vagy inkább csak arról van szó, hogy azok a hitek teljesen megfelelőek normatív szempontból, amelyek igazak, esetleg arról, hogy a vélekedések az igazságra alapozott viselkedésalakítást célozzák. Ezért nincs ennek jelentősége, mert akármelyik koncepció is helytálló, mindegyik előfeltételezi, hogy az igazságnak nagy episztemikus jelentősége van. Ugyanezen okból nem érinti a gondolatmenet erejét az, hogy a vélekedés célját egyszerűen az igazság elérésében, vagy az igazolt igaz hit elérésében, azaz a tudásban jelöljük meg, mivel mindkét törekvés csak akkor értelmes, ha feltételezzük, hogy képesek vagyunk legalább minimális megbízhatósággal eltalálni az igazságot. A hitek vagy vélekedések lehetséges céljairól szóló szakirodalomról remek összefoglalással szolgál Davide Fassio tanulmánya (Fassio 2015).

kában vagyunk – valamit mégiscsak számít az, hogy az én szempontomból nézve úgy mutatkozik meg az episztemikus szituáció, mintha ez vagy amaz a mentális folyamat igazolna valamit. Így érdemes arra támaszkodni, hogy számomra milyen folyamat mutatkozik meg igazoló érvénnyel rendelkező folyamatnak. Bár nem lehet bizonyítani, hogy az ultraszkepticismus hamis lenne, de lehetetlen olyan foratókönyvet felvázolni, amely alapján bárkinek a racionalitás érdekében ezt a bizonyítást véghez kellene vinnie. Vagy azért, mert az ultraszkepticismus igaz, és ekkor semmit nem tudunk mondani arról, hogy kinek mit lenne érdemes vagy mit kellene gondolnia (paradox módon ekkor még az ultraszkepticismust sem ajánlgathatjuk azon az alapon, hogy az valószínűleg igaz). Vagy azért, mert az ultraszkepticismus hamis, de ekkor az ultraszkepticismus elfogadása legalább egy vonatkozásban távolabb lök a célunktól, hiszen elfogadásával egy igaz hit helyett egy hamisat szereztünk be (és persze, ha az igazolást illető ítéldőronk valamelyest megbízható, akkor több igaz hitről maradunk le, mint hamisról, ha az ultraszkepticismus szellemében inkább nem használjuk eme ítéldőronket).

Tehát tévedés az, hogy a racionalistának bármiféle kötelessége lenne a racionalitás kritériumaihoz igazodva cáfolnia azt az ultraszkeptikus állítást, amely szerint nem létezik igazolás, illetve azt a kijelentést, hogy semennyire sem tudunk megbízhatóan különbséget tenni az igazságot valószínűsítő és azt nem valószínűsítő folyamatok között.⁹ Ugyanis vagy egyáltalán nem tudunk különbséget tenni azon folyamatok között, amelyek valószínűsítik az igazságot, s amelyek nem valószínűsítik azt, de ebben az esetben nem lehet értelmesen kritizálni azt, hogy miért nem a racionalitás standardjaihoz illeszkedően használom ezt a képességet (hiszen ebben az esetben nem is létezik e képesség), vagy lehet értelmesen kritizálni azt, hogy hogyan használom e képességet, de ekkor rendelkezem e képességgel. Vagy így, vagy úgy, de semmilyen episztemikus kritika nem érhet engem azért, mert fenntartom azt a vélekedésem, hogy rendelkezem az igazságot valószínűsítő és nem valószínűsítő folyamatok közti különbségtétel képességével, miközben nem cáfolom azt az állítást, hogy nem rendelkezem e képességgel. Ez alapján belátható, hogy senkit sem érhet racionális kritika amiatt, hogy nem cáfolja e képesség birtoklásának tagadását.

Ez alapján azt lehet mondani, hogy minden egyes embernek eredendő episztemikus joga azt a hitét fenntartani, hogy rendelkezik az igazságot valószínűsítő és azt nem valószínűsítő folyamatok/állapotok közti különbségtétel valamelyest

⁹ Nem múlik sok rajta a tanulmány szempontjából, de talán érdemes megjegyezni, hogy Pöntör eredeti cikkeihez igazodva a racionalitásnak és az igazolásnak egy kevert felfogásával dolgozom. A Pöntör által racionalistának nevezett felfogás szerint léteznek olyan mentális folyamatok vagy motivációk, amelyek valószínűsítik az igazságot, azaz ha rájuk támaszkodunk, valószínűbb, hogy igaz vélekedést alakítunk ki, mintsem hamisat. Ez tekinthető a racionális hithez vezető igazolás egy externalista komponensének. Ugyanakkor az így felfogott racionalitás eléréséhez szükség van egy internalista komponensre is: nevezetesen, hogy képesek legyünk megbízhatóan megkülönböztetni az ilyen motivációkat/folyamatokat azoktól, melyek félrevezetnek, lásd a már korábban idézett Pöntör-szövegrészletet (Pöntör 2021. 105–107).

megbízható képességével, azaz az ebben az értelemben vett racionalitással. Ez azért eredendő episztemikus jog, mert a megismerőnek nem kell semmit tennie ahhoz, hogy fenntarthassa saját racionalitásába vetett hitét, semmilyen bizonyítékot nem kell szereznie ahhoz, hogy ezt a hitét fenntarthassa. Ha valaki képes azt a gondolatot megformálni, hogy ő a fenti értelemben racionális ágens, automatikusan hihet benne bármilyen további bizonyíték nélkül. Míg a legtöbb vélekedés csak akkor tartható fenn, ha megfelelő bizonyítékok igazolják a szóban forgó vélekedést, a saját racionalitásomba vetett hit fenntartására ez nem igaz.

Félreértések elkerülése végett: itt valóban episztemikus jogról és ennek a priori ismeretéről van szó, és nem arról, hogy, mondjuk, rámutattunk bizonyos hitek fenntartásának hasznosságára, vagy arra, hogy pszichológiailag ez a gondolatmenet motiválja (vagy kellene motiválnia) az igazolás létezésébe és az igazoló folyamatok kiválasztásának minimálisan megbízható képességébe vetett hitet. Még ha mindaz igaz is lenne, amit elmondtam, még megeshetne, hogy akik minimálisan megbízhatónak tartják saját kognitív képességeiket, rengeteg hamis állítást fognak aztán beszerezni e képességekbe vetett bizalom miatt (mondjuk, mert egy csalódémon szórakozik velük). Sőt, még az is megtörténhet, hogy a saját képességeikben megbízó megismerők összességében nagyobb kárt okoznak maguknak, mintha nem hittek volna saját episztemikus képességeik minimális megbízhatóságában (teszem azt azért, mert ezért a hitért a túlvilágon a csalódémon bosszúálló testvére még jól meg is bünteti az episztemikusan „elbizakodott” embereket). Azaz semmilyen értelemben nem mutattam meg, hogy az igazolás lehetőségébe és annak felismerhetőségébe vetett hit kialakítása bárkinek is az érdekét szolgálná. Így amellet sem érveltem, hogy bárkinek is ilyen vagy olyan érdekeket mérlegelve kellene eljutnia e vélekedések kialakításához. Ehelyett azt mutattam meg, hogy nem lehet racionálisan kritizálni senkit *pasztán azért*, mert úgy hiszi, léteznek olyan kognitív folyamatok, melyek valószínűsítik az igazságot, és rendelkezik valamilyen megbízható képességgel ezen folyamatok kiválasztására, mivel e hit vagy igaz (és ekkor eltalálta az igazságot), vagy azért, mert az igazolás lehetőségének és megfelelő episztemikus képességek hiányában semmilyen elvárás nem támasztható azzal kapcsolatban, hogy az illetőnek másképpen kellene vélekednie. E racionális kritizálhatatlanság a priori belátható, és így az is, hogy e hitek fenntartására az illetőnek episztemikus joga van.

Pöntör ultraszkepticismusa ellen tehát egyfajta retorzív érvelést használtam. De nem úgy, ahogy általában szokták használni az érvet, és ahogy ezt Weismahr alkalmazta vagy éppen Paár Pöntörrel vitatkozva. Nem arra használtam a retorzív érvelést az ultraszkeptikus azon állítása ellen, hogy „nem lehet (megbízhatóan) különbséget tenni az igazságot valószínűsítő és azt nem valószínűsítő folyamatok között”, hogy megmutassam, ez az állítás hamis. Mindaz alapján, amit elmondtam, elképzelhető, hogy senki sem képes erre. Nem is arra használtam, hogy megmutassam az ultraszkeptikus érvelés igazolhatatlanságát és azt,

hogy ez praktikus ellentmondást eredményez. Ezen sztenderd eljárások helyett a retorzív érvelést arra használtam, hogy kimutassam: az ultraszkeptikus állítása, ha igaz lenne, elvesztené minden normatív erejét, és senkinek sem kellene vagy lenne érdemes figyelembe vennie azt (hiszen a racionalitás hiányában értelmezhetetlen, hogy miért lenne érdemes vagy kötelező bárkinek is így tennie). Ebben az értelemben a retorzív érvelést arra használtam, hogy kimutassam, az ultraszkepticismus aláassa saját normatív erejét. Csak akkor kell vagy érdemes megismerő tevékenységünket így vagy úgy irányítanunk, ha eleve feltesszük, hogy képesek vagyunk különbséget tenni azon folyamatok között, amelyeket követve nagyobb valószínűséggel érzük el az igazságot, illetve amelyeket követve távolabb kerülünk az igazságtól, máskülönben teljesen mindegy, hogy legjobb tudásunk szerint járunk-e el vagy teljesen önkényesen (hiszen a kettő egyformán „hatékony”). Nem lehet rámutatni, hogy miért lenne érdemes foglalkozni az ultraszkepticizmussal, ha az igaz lenne.

Így hát bár ez az érvelés nem segít abban, hogy a priori filozófiai tudásra tegyünk szert azzal kapcsolatban, hogy valóban képesek vagyunk-e különbséget tenni az igazságot valószínűsítő és azt nem valószínűsítő folyamatok között, de mással összefüggésben szolgáltat ilyen a priori tudást. A priori tudhatjuk, hogy episztemikus jogunkban áll azt hinni, hogy valamelyest megbízhatóan képesek vagyunk különbséget tenni igazoló (az igazságot valószínűsítő) és igazolással nem szolgáló folyamatok között. Nem arra vonatkozóan mutattam be kényszerítő erejű érvet, hogy bárkinek is kellene hinnie ebben. Csupán arra vonatkozóan mutattam be egy kényszerítő erejű érvet, hogy bárki hihet saját, fenti értelemben vett racionalitásában, ha kedve szottyan rá. Ószintén szólva arra számítok, hogy ebben a kérdésben – *ad absurdum* – konszenzus lehetne a filozófusok között, tekintettel arra, hogy – szlogenszerűen megfogalmazva – senki sem hiheti, hogy racionalitását érintő érdekei vagy kötelességei lehetnek racionalitás nélkül.

IV. HOGYAN LEHETSÉGES EZ AZ A PRIORI TUDÁS?

Weissmahr és Szombath azt, hogy a retorzív érvelés hogyan igazolhat metafizikai igazságokat, úgy magyarázta, hogy azt állította, létezik egy háttértudás a metafizikai valóságról. Mivel azonban én azt állítom, hogy az általam vizsgált retorzív érvelés csak normatív a priori tudással szolgál, azaz „csupán” arra vonatkozó tudást ad, hogy miben hihetek, ezért ugyanezt a magyarázatot nem hasznosíthatom.

Mégis hasznos lehet a háttértudás fogalmának használata, ha magyarázatot akarok adni arra, hogy hogyan lehetséges az episztemikus jogokról való a priori tudás. Az érvelés azon fordult meg, hogy kiderült, csak akkor lehet normatív súlya bizonyos állításoknak, ha hamisak. Így például az ultraszkeptikus azon érveinek, amelyek alapján nincs mód különbséget tenni az igazságot valószínűsítő

és azt nem valószínűsítő mentális folyamatok között, csak akkor van normatív súlya, azaz csak akkor kell bárkinek is figyelembe vennie ezeket az érveket, ha mégis feltételezzük, hogy van értelme ezt a „kell-t” megfogalmazni, mert az ágens az érvek alapján valamilyen tág értelemben képes felismerni, hogy a szóban forgó érvek valószínűsítik, hogy..., igen ám, éppen azt, hogy nem rendelkezik ilyen képességgel. Az normativitásra épülő retorzív érvelés alapja az, hogy szükségszerű kapcsolat van az ágencia és a normativitás között: bármilyen cselekvésre vonatkozó elvárás vagy felszólítás már fogalmi szinten is feltételezi, hogy van valamilyen, a leghalványabb vagy legelvontabb képesség a cselekvésre. A fogalmi kapcsolat véleményem szerint aligha tagadható (és nem ismerek olyan filozófust, aki tagadta volna), a normativitás legalapvetőbb fogalmait is lehetetlen az ágenciára való legalább áttételes utalás nélkül elmagyarázni. Ezért lehetetlen olyan érvet prezentálni, amelyre igaz, hogy az érvet el kellene (normatív értelemben) fogadnom, miközben az érv konklúziója szerint hamis, hogy el kellene (normatív értelemben) fogadnom bármilyen érvet. Episztemikus normativitás csak akkor lehetséges, ha létezik valamilyen episztemikus ágencia.

Mindezt persze Pöntör és az ő ultraszkeptikusa is elfogadja. Ezért kellett Pöntör ultraszkeptikusának lemondania arról, hogy érveinek episztemikus súlyt tulajdonítson, és ezért kellett rájuk úgy tekintenie, mintha azok csak pusztán pszichológiai manipulációs eszközök volnának. Az igazán érdekes lépés ezután következik – és ez az, amit Pöntör nem méltatott figyelemre egyébként kiváló tanulmányában –, hogy e fogalmi kapcsolatról való tudás, ha párosul egy másikféle tudással, akkor egy új, szintetikus és a priori ismerettel szolgál.

Ez a másik ismeret az, hogy önmagamot képes vagyok ágensnek tekinteni; sőt olyan ágensként, amelyre valamilyen (akár minimális) mértékben vonatkozatható a normativitás. Azaz képes vagyok magamra úgy tekinteni, mint akinek bizonyos dolgokat kell/szabad/tilos, esetleg érdemes/nem érdemes megtennie. És ha ez nem lenne elég: képes vagyok olyan ágensként tekinteni magamra, mint akire a megismerés – azon belül is a vélekedések megformálásának – területén is vonatkozathatók a normatív kategóriák. Tömören úgy is meg lehet fogalmazni, hogy tudom, képes vagyok magamra úgy tekinteni, mint akire vonatkozik a hitek etikája.

E két elemből további a priori ismeretként levezethető, hogy semmiképpen sem állhat fenn az a helyzet, hogy nem szabad önmagamot episztemikus ágensnek tekinteni. Vagy azért, mert ugyan nem vagyok episztemikus ágens, de ekkor semmiféle tiltás vagy egyéb norma nem vonatkozhat rám semmiféle vonatkozásban, vagy azért, mert az vagyok. Ez az a priori szintetikus ismeret, hogy önmagamot mindenképpen episztemikus ágensnek tekinthetem, sok egyéb a priori szintetikus ismeret alapja, mivel az episztemikus ágencia és a normativitás fogalmai igen gazdag fogalmak, így ezek megfelelő fogalmi elemzései újabb és újabb rétegeit mutatják meg, mi mindenben lehet episztemikus jogunk hinni. A Pöntörrel való vita tanulsága az volt, hogy az episztemikus ágencia fogalmá-

hoz hozzátartozik valamiféle minimális episztemikus kompetencia (mert ha ez nincs, akkor episztemikus ágencia sincs), így e minimális kompetenciával való rendelkezésben is episztemikus jogunk hinni.

Fontos azonban, hogy az a priori tudás e magyarázatának helyességén nem múlik az, hogy valóban van-e a priori tudásunk arról, hogy hihetünk-e abban, hogy rendelkezünk az igazságot valószínűsítő folyamatok valamelyest megbízható kiválasztásának képességével. Annak talapzatát ugyanis nem ez a magyarázat, hanem a tanulmány második szakaszában bemutatott érvelés nyújtotta. Az az érvelés világossá teszi, hogy az ultraszkeptizmus gondolatmenete nem annyira megcáfolja vagy megdönti, hanem inkább kasztrálja önmagát azzal, hogy ha igaz, akkor nem lehet megmondani, miért is kellene vagy lenne érdemes foglalkoznunk e gondolatmenettel. Nem igazságának lehetőségessége elképzelhetetlen, hanem az, hogy igazsága normatív erővel rendelkezzen. Így semmiképpen sem kell az ultraszkeptikus állítását igaznak tekinteni, s mindenképpen elfogadhatjuk annak hamisságát: ha igaz, akkor azért, ha hamis, akkor pedig azért. Ebben pedig, úgy vélem, egészen biztosak lehetünk, s remélem, ezt a filozófusközösség is elfogadja majd. Azaz konszenzuálisan elfogadja majd azt, hogy episztemikusan jogosultak vagyunk arra, hogy higgyünk a következőben: rendelkezünk az igazságot valószínűsítő folyamatok valamelyest megbízható kiválasztásának képességével.

IRODALOM

- Bernáth, László – Tőzsér, János 2021. The biased nature of philosophical beliefs in the light of peer disagreement. *Metaphilosophy*. 52/3-4. 363–378. <https://doi.org/10.1111/meta.12501>
- Békefi, Bálint 2023. Self-favoring theories and the Bias Argument. *Logos & Episteme*. 14/2. 199–213. <https://doi.org/10.5840/logos-episteme202314214>
- Békefi Bálint 2022. Kitartó keresztény hit, részrehajló episztemikus mércék és a disszenzus kihívásai. *Elpis*. 15/1-2. 89–102. DOI: 10.54310/Elpis.2022.1.7
- Fehér Márta 2005. Korreferátum Weissmahr Béla: 'A világegyetem létrejötte: teremtés és fejlődés' című előadásához. *Mérleg*. 40/2. 203–207.
- E. Szabó László – Weissmahr Béla 2008. Véletlen és teremtés, avagy kockázik-e az Isten? In: Dombi Péter (szerk.) *Hiszem vagy tudom? Vitaestek hit és tudomány viszonyáról*. Budapest, Typotex.
- Fassio, Davide 2015. The Aim of Belief. *Internet Encyclopedia of Philosophy*. <https://iep.utm.edu/aim-of-belief/#:~:text=According%20to%20teleological%20accounts%2C%20the,-maintenance%2C%20and%20revision%20of%20beliefs>. (Utolsó letöltés: 2023. 09. 21.)
- Hankovszky Tamás 2015. A retorzív érvelés elméletének logikája. In: Szombath Attila – Petres Lúcia (szerk.) *Metafizika Magyarországon? Konferenciaelőadások Weissmahr Béla filozófiai örökségéről*. Budapest, L'Harmattan. 203–216.
- Paár Tamás 2015. A retorzív érv etikai alkalmazása. In: Szombath Attila – Petres Lúcia (szerk.) *Metafizika Magyarországon? Konferenciaelőadások Weissmahr Béla filozófiai örökségéről*. Budapest, L'Harmattan. 147–161.
- Paár Tamás 2020. Miért ne legyünk „szkeptikusok”? Gondolatok Tőzsér János könyve és Pöntör Jenő cikke kapcsán. *Elpis*. 13/1. 129–140. <https://doi.org/10.54310/Elpis.2020.1.11>

- Paár Tamás 2021. Szerénytelen mihasznák – avagy maradok antiszkeptikus, kétségekkel. In: Bernáth László – Kocsis László (szerk.) *Az igazság pillanatai? Metafilozófiai válaszok a szkeptikus kihívásra*. Budapest, Kalligram. 253–271.
- Pöntör Jenő 2019. Hogyan tudja elkerülni a szkepticizmus az öncáfolat csapdáját. Gondolatok Tőzsér János könyve kapcsán. *Elpis*. 12/1. 121–133. <https://doi.org/10.54310/Elpis.2019.1.7>
- Pöntör Jenő 2021. A szkepticizmus mint irracionizmus: egy nem öncáfoló radikális szkepticizmus vázlata. Válasz Paár Tamásnak. *Elpis*. 14/2. 103–110. <https://doi.org/10.54310/Elpis.2021.2.7>
- Ricoeur, Paul 1970. *Freud and philosophy: An essay on interpretation*. Ford. Daniel Savage. New Haven/CT, Yale University Press.
- Schmal Dániel 2006. Megjegyzések Weissmahr Béla: Fehér Márta és Szombath Attila vitájához. *Mérleg*. 41/1. 61–66.
- Szombath Attila 2006. Válasz Schmal Dániel ellenvetéseire. *Mérleg*. 41/1. 67–75.
- Szombath Attila 2009. *A feltétlen és a véges: A szabadság metafizikai rendszerének alapjai*. Budapest, Kairosz.
- Szombath Attila 2015. Retorzív érvelés és dialektikus egységmetafizika. In: Szombath Attila – Petres Lúcia (szerk.) *Metafizika Magyarországon? Konferenciaelőadások Weissmahr Béla filozófiai örökségéről*. Budapest, L'Harmattan. 217–230.
- Tamás Gáspár Miklós 2022. Öt tanács a hazának. <https://merce.hu/2022/12/26/tgm-ot-tanacs-a-hazanak/> Utolsó hozzáférés dátuma: 2023. 04. 17.
- Tőzsér János 2018. *Az igazság pillanatai: Esszé a filozófiai megismerés sikertelenségéről*. Budapest, Kalligram Kiadó.
- Tőzsér, János 2023. *The Failure of Philosophical Knowledge: Why Philosophers are Not Entitled to Their Beliefs*. London, Bloomsbury Academic.
- Weissmahr Béla SJ 1995. *Ontológia*. Bécs–Budapest–München, Mérleg–Távlatok.
- Weissmahr Béla SJ 2009. *A szellem valósága: Filozófiai útmutatás*. Budapest, Kairosz.
- Weissmahr Béla SJ 2012. *Az emberi lét értelme*. Budapest, Akadémiai Kiadó.